

Bogdan-Vlăduț Brînză

**PATIMĂ ȘI PĂTIMIRE ÎN TEOLOGIA
SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL.
RELEVANȚA LOR PENTRU TEOLOGIA
MORALĂ CONTEMPORANĂ**

Prefață de

PR. PROF. UNIV. DR. GHEORGHE POPA

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2021

CUPRINS

Listă de abrevieri	9
Prefață	13
Introducere	17

I. PERSONALITATEA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL 31

I.1. Viața și activitatea Sfântului Maxim Mărturisitorul	31
I.2. Opera Sfântului Maxim	37
I.2.1. Contextul istoric.....	37
I.2.1.1. Monoenergismul.....	38
I.2.1.2. Monotelismul	46
I.2.2. Originalitatea scrierilor Sfântului Maxim Mărturisitorul.....	51
I.2.2.1. Considerații ascetice	52
I.2.2.2. Considerații dogmatice	56
I.2.2.3. Considerații mistice	59
I.2.2.4. Considerații filosofice.....	66

II. DELIMITĂRI CONCEPTUALE.....77

II.1. Etimologie	77
II.2. Homer	80
II.3. Platon	82
II.4. Aristotel	85
II.5. Stoici	89
II.6. Noul Testament	92
II.7. Origen	94

II.8. Evagrie Ponticul	102
II.9. Sfântul Grigorie de Nyssa.....	106

III. PERSPECTIVA HRISTOLOGICĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE PATIMĂ ȘI PĂTIMIRE ÎN TEOLOGIA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL.....111

III.1. Întruparea Logosului sau Cuvântului lui Dumnezeu.....	111
III.1.1. Trei legi și patru moduri ale Întrupării Λόγος-ului.....	113
III.1.2. Întruparea ca scop final al creației.....	133
III.1.3. Pățimirea ca realitate a existenței Mântuitorului Iisus Hristos	147
III. 2. Viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul cu privire la trăsătura pătimitoare a firii omenești a Mântuitorului Iisus Hristos.	161
III.2.1. Păcatul și ispitirea	161
III.2.2. Eliberarea omului de sub tirania diavolului prin Mântuitorul Iisus Hristos	165
III.2.3. Întreita ispitire a Mântuitorului Hristos în pustiul Carantaniei	167
III.2.4. Ispitirea Mântuitorului Iisus Hristos cu pătimirile cele de voie ale durerii	170

IV. PERSPECTIVA ANTROPOLOGICĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE PATIMĂ ȘI PĂTIMIRE ÎN TEOLOGIA SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL.....177

IV.1. Dimensiunea ontologică a patimii și pătimirii.....	178
IV.1.1. Omul între patimă și pătimire	178
IV.1.2. Trăsătura pătimitoare și patima	190
IV.1.3. Binomul plăcere-durere	198
IV.1.4. Voința (γνώμη) și libera alegere (προαίρεσις)	202
IV.2. Dimensiunea moral-ascetică a patimii și pătimirii.....	212
IV.2.1. Iubirea de sine – „maica tuturor patimilor”	213
IV.2.2. Cele trei patimi capitale	220

IV.2.3. Ierarhia celor opt patimi capitale în viziunea Sfântului Maxim Mărturisorul	222
IV.2.4. Viziunea despre nepătimire la Sfântul Maxim Mărturisorul	228
IV.2.5. Iubirea – fericita pătimire	237
IV.3. Dimensiunea teleologică a patimii și a pătimirii	243
IV.3.1. Îndumnezeirea	243
IV.3.2. Dimensiunea ontologică a îndumnezeirii	252
IV.3.2.1. Tainele inițierii	252
IV.3.2.1.1. Botezul	252
IV.3.2.1.2. Mirungerea	259
IV.3.2.1.3. Euharistia	261
IV.3.3. Dimensiunea moral-ascetică a îndumnezeirii	266
IV.3.3.1. Treptele vieții spirituale	268
IV.3.3.1.1. Făptuirea	270
IV.3.3.1.2. Contemplația naturală	274
IV.3.3.1.3. Teologia	279
 V. ACTUALITATEA TEOLOGIEI SFÂNTULUI MAXIM MĂRTURISITORUL RAPORTATĂ LA CONCEPTELE PATIMĂ ȘI PĂTIMIRE	
V.1. Firea umană unică și polarizarea genurilor	293
V.2. Omul tehnologic	306
V.3. Criza ecologică și criza omului	315
Concluzii	329
Bibliografie	337

PREFAȚĂ

Lucrarea de față, „Patimă și pătimire în teologia Sfântului Maxim Mărturisorul. Relevanța lor pentru Teologia Morală contemporană”, este rodul cercetării întreprinsă de domnul Brînză Bogdan-Vlăduț în perioada studiilor doctorale urmate în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Teza de doctorat a fost prezentată în ședință publică în luna iulie a anului 2020, membrii Comisiei de susținere acordându-i calificativul „Excelent”.

Domnul Brînză Bogdan-Vlăduț este absolvent al ciclurilor de licență și masterat din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, fiind, de asemenea, licențiat și în Filologie Clasică la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În perioada studiilor universitare, domnia sa a obținut mai multe burse de studiu în Marea Britanie, Grecia și Italia, toate acestea contribuind la o solidă formare academică, prin abilitățile teoretice și practice dobândite în urma acestor experiențe formative din mediul universitar occidental, fapt ce se poate observa cu prisosință în paginile acestei teze de doctorat.

Meritul deosebit al lucrării pe care ne-o propune domnul Brînză Bogdan-Vlăduț constă în faptul că pune la dispoziția specialiștilor în Teologie morală o abordare pertinentă și nuanțată a conceptelor de „patimă” și „pătimire”, prezente în limba română, dar exprimate, în Teologia Sfântului Maxim Mărturisorul, printr-un singur concept integrator, și anume conceptul de $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$. În limba română, percepția generală asupra termenului $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ este negativă, întrucât este pus în relație cu suferința, însă în viziunea Sfântului Maxim Mărturisorul $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ -ul are și o valență pozitivă, denumind o însușire naturală

a creației și a firii umane, prin care aceasta se orientează spre Dumnezeu. Aspectul menționat este scos în evidență și argumentat de către autor, folosindu-se în acest scop de o bibliografie consistentă, cuprinzând lucrări de referință din mai multe domenii (cu precădere din domeniul Teologiei morale, Teologiei dogmatice și Filosofiei), izvoare biblice și patristice, dicționare și enciclopedii. Precizăm faptul că majoritatea lucrărilor consultate sunt în limbi de circulație internațională engleză, franceză, italiană, neogreacă, germană la care autorul are acces prin pregătirea sa filologică deosebită. De asemenea, el a tradus, pentru prima dată în limba română, multe texte ale Sfântului Maxim Mărturisitorul pe care le-a valorificat în iconomia lucrării.

Actualitatea și importanța tezei pentru reflecția teologică de astăzi este evidentă dacă ne raportăm la distanța enormă care există astăzi între afirmarea teoretică a valorilor și virtuților morale și discreditarea lor în viața reală. Această situație ne atrage atenția asupra unui aspect esențial al vieții eclesiale, dar și al formării teologice și spirituale a studenților în teologie și anume: distanța care există între asimilarea unei mari cantități de informații intelectuale și incapacitatea de a le transforma în atitudini și comportamente existențiale autentice, în cadrul comunității eclesiale. Cauzele acestei situații sunt multiple, însă o cauză principală ar fi pierderea sau, uneori, pervertirea înțelesului și sensului unor concepte teologice prin separarea lor de realitatea pe care o exprimă, așa cum este cazul celor două concepte analizate de către autorul lucrării de față: „patimă” și „pătimire”.

Plecând de la această situație, domnul Brînză Bogdan-Vlăduț și-a propus ca obiective principale ale cercetării „reabilitarea conceptului” de *πάθος* și precizarea înțelesurilor concrete ale celor două concepte de „patimă” și „pătimire” derivate din conceptul de *πάθος*.

Importanța tezei reiese și din faptul că răspunde unor provocări morale specifice societății contemporane, și anume: dorința de putere, dorința de plăcere și dorința de avere. Aceste trei provocări sunt analizate cu relevanță de către autor în ultimele trei subcapitole ale lucrării intitulate: *Firea umană și polarizarea genurilor*, *Omul tehnologic* și *Criza ecologică și criza omului*, care se pot constitui în noi ipoteze de cercetare interdisciplinară în domeniul Teologiei morale.

Lucrarea domnului Brînză Bogdan-Vlăduț reprezintă o contribuție importantă la dezvoltarea cercetării în domeniul Teologiei morale

contemporane. Efortul intelectual depus pentru elaborarea ei este demn de apreciat și, în mod deosebit, apreciem metoda minuțioasă de lucru și deschiderile evidente spre noi cercetări privind dialogul necesar astăzi între Teologie, Filozofie, Psihologie și Medicină, pentru formarea unei conștiințe morale integrale și integratoare.

Pr. prof. univ. dr. hab. Gheorghe Popa
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași

INTRODUCERE

Înaintarea în cunoașterea științifică l-a făcut pe omul secolului al XXI-lea să ocupe o poziție superioară față de generațiile secolelor anterioare, distanțându-se de acestea, în mod special, prin prisma tehnologiei. Progresul este cheia de boltă a contemporaneității și orice lucrare întreprinsă trebuie să se înscrie în această direcție pentru a avea valoare. În acest context, o întoarcere *ad fontem* poate părea caducă, întrucât, formal, nu se încadrează în exigențele exprimate, neavând nicio legătură cu modernul și implicit cu actualitatea. Totuși, fondul este același, în virtutea faptului că actorul principal, omul, din punct de vedere structural nu s-a schimbat, păstrându-și alcătuirea sa duală, trup și suflet, făcut după Chipul și Asemănarea lui Dumnezeu. Ce se întâmplă, de fapt, reprezintă o adaptare a aceluiași om la condițiile și situațiile noi pe care le întâlnește în parcursul său în această lume.

Cu toate că dezvoltarea tehnologică are drept postulat ameliorarea modului de viață a omului, cu scopul de a-i oferi mai mult spațiu pentru creșterea sa personală, spirituală, realitatea se dovedește a fi alta. Preocuparea sa a continuat să fie legată de materie, de trup, umplând acel spațiu cu petrecerea în preajma tehnologiei, ceea ce i-a creat un atașament nesănătos față de ea. Cealaltă parte a sa, sufletul, care, la rândul-i, trebuia cultivată, a fost atrasă spre ceva ce îi este străin și care nu îl ajută să sporească, ci îl închide în finitudinea materială. Însă, caracterul său spiritual, care nu cadrează cu limitele materiale, având o deschidere spre infinit, se manifestă în continuare, făcându-l pe om să caute infinitul, dar în relație cu finitul. Astfel, dezvoltarea tehnologică rapidă reprezintă ecoul unei realități interioare rămasă necultivată, ceea ce se traduce printr-o înstrăinare tot mai mare a omului față de sinele propriu, printr-o atrofiere a capacităților sufletești și

printr-o închidere a lui în imanent, toate acestea, în mod paradoxal, din dorința de a se regăsi pe sine.

Acest tip de comportament nu îl împlinește pe om și, totuși, el continuă să îl cultive printr-o căutare tot mai intensă într-o zonă care îi oferă răspunsuri pe moment, pentru ca apoi să îl arunce și într-o altă necunoscută, aceasta pentru că nu a căutat unde trebuie și cum trebuie. De asemenea, ritmul accelerat în care se întâmplă lucrurile, face ca orice este nou să devină cu rapiditate învechit, fapt ce trădează o notă de superficialitate și de continuă insatisfacție.

Iraționalitatea conduitei descrise se înscrie în orizontul a ceea ce literatura patristică înțelege prin patimă (*πάθος*). O schimbare a acestei paradigme înseamnă o luptă împotriva patimii, fapt care produce o eliberare a sufletului din robia materialității și conduce spre descoperirea a ceea ce înseamnă cu adevărat omul. Instrumentele necesare acestei lupte nu pot fi unele noi, deoarece nici starea descrisă nu este una nouă, ci l-a caracterizat pe om dintru început. Aceste metode au fost patentate în timp, iar refuzul de raportare la ele echivalează cu îndepărtare de un *feedback* pe care îl trimite realitatea, în vederea îmbunătățirii deciziilor personale. De aceea, este nevoie de o aprofundare și o valorificare a lucrurilor care astăzi sunt considerate într-un mod ușor ca fiind vetuste și peste care se trece, la fel de ușor, fără a fi apreciate la adevărata lor valoare, deoarece oferă soluții pentru o varietate de probleme, care au doar forma diferită, fondul fiind același, în baza unei multitudini de observații statistice.

Motivația alegerii temei și obiectivele propuse

Tema de cercetare „Patimă și pătimire în teologia Sfântului Maxim Mărturisorul. Relevanța lor pentru teologia morală contemporană” a fost aleasă din dorința de a ne răspunde la anumite întrebări care urmăresc prioritizarea preocupărilor existențiale, într-o lume atât de ofertantă. Intriga acestei cercetări a debutat cu lucrarea de disertație „Fericirea ca scop al vieții în filosofia antică și morala creștină”, atunci când, din dorința de a afla ce este fericirea și dacă se poate dobândi în această lume, am înțeles care sunt piedicile atingerii acestui deziderat,

și anume patimile. Acestea, prin varietate și subtilitate, pun stăpânire pe om, îl fac să rămână ținut în simțuri, în materie, împiedicându-l să mai ajungă la Dumnezeu, Cel care este începutul și sfârșitul a toate și în Care orice întrebare își află răspunsul.

Ne-am oprit asupra teologiei Sfântului Maxim Mărturisitorul, deoarece, lecturând paginile *Filocaliei*, am fost impresionați de profunzimea gândirii și de bogăția teologică a scrierilor sale, el fiind considerat, pe drept cuvânt, a fi „adevăratul părinte al teologiei bizantine”¹ și „cel mai modern Părinte”² al Bisericii, dintre cei care fac parte din perioada patristică. În majoritatea scrierilor sale, conceptul „patimă” (πάθος) este un leitmotiv, fapt ce indică necesitatea înțelegerii corecte a acestei problematice.

Ipozeza de la care pornim este evidențiată în titlu tezei, și anume aceea că Sfântul Maxim face o distincție între conceptele „patimă” și „pătimire”, chiar dacă, etimologic, ele au aceeași sursă, πάθος, dorind să arătăm că acestea, din punct de vedere teologic, au un conținut antagonic. Percepția colectivă asupra termenului πάθος este una negativă, cauzată de semnificatul pus în relație cu noțiunea de suferință. Valența pozitivă a acestuia este complet necunoscută, fapt pentru care noi ne propunem o reabilitare a conceptului, bazându-ne pe viziunea Sfântului Maxim, care arată că πάθος-ul este o însușire naturală a creației, în general, și a firii omenești, în mod special, prin intermediul cărei se ajunge la Dumnezeu. Fiind un dat natural, nu poate să aibă decât un caracter pozitiv. Dumnezeu nu a adus creația la existență pentru a suferi, ci pentru a se împărtăși din iubirea Lui, iubire care nu aduce nicio suferință, ci numai bucurie, lipsa iubirii fiind cea care provoacă suferință.

Metodologia cercetării

Sfântul Maxim Mărturisitorul nu a alcătuit un tratat despre πάθος, nici nu dezvoltă o teorie elaborată și sistematică cu privire la acest

---

¹ John Meyendorff, *Teologia bizantină*, traducere Alexandru I. Stan, IBMBOR, București, 1996, p. 54.

² Mitropolitul Hierotheos de Nafpaktos, *Secularismul. Un cal troian în Biserică*, traducere din limba greacă de Tatiana Petrache, Editura Egumenița, Galați, 2019, p. 64.

subiect. Totuși, definițiile și exprimările sale extrase din cuprinsul operei ne-au oferit indicii cu privire la existența unei înțelegeri originale, diferită, dar complementară, asupra conceptului generic *πάθος*, cu cele două distincții făcute de noi, „patimă” și „pătimire”, față de cea a autorilor creștini premergători lui, și față de cea a filosofiei antice. Deși preia limbajul și modalitatea de argumentare filosofică, el reușește să exprime o viziune nu doar încreștinată, ci cu adevărat originală, arătându-se mai profund în gândire, cu un spectru mai larg, iar abordarea sa se dovedește a avea un impact deosebit de important în toate ramurile cercetării teologice: hristologie, antropologie, cosmologie, eclesiologie, ontologie. Din acest motiv *metodele hermeneutică și exegetică* sunt indispensabile în demersul nostru. Alături de acestea vom folosi și *metoda istorică* pentru a creiona contextul în care Cuviosul Maxim scrie, având în vedere faptul că multe dintre acestea au caracter ocazional, determinat fie de o problematică de natură dogmatică, fie de anumite interpelări în care i se solicită explicarea anumitor pasaje scripturistice sau patristice.

Metoda comparativă este folosită, în mod special, pentru a evidenția diferențele de semnificat dintre „patimă” și „pătimire”, cât și pentru a semnală anumite apropieri sau distanțări cu alți autori.

Metoda filologică este un instrument deosebit de important, fiind indispensabil în elaborarea tezei de față. Având în vedere faptul că limba în care Sfântul Maxim își redactează lucrarea este limba greacă veche, fără o înțelegere atentă a structurilor semantice și sintactice specifice limbii, exploatate cu măiestrie de către autor, ar fi fost foarte dificil să identificăm diferitele subtilități, atât de importante în înțelegerea viziunii sale. În ajutorul cercetării ne-am folosit de mai multe dicționare etimologice, de gramatici, de diferite ediții și ediții critice ale operelor sale, dar mai ales de traduceri deja existente. Fiecare pasaj preluat dintr-o traducere a fost comparat cu textul original, iar acolo unde am simțit nevoia, am intervenit efectuând diferite modificări, pe care le-am semnalat în notă prin sintagma „modificat”. Fragmentele care nu au o traducere în limba română sau a căror traducere a fost refăcută integral de noi, atât din limba greacă veche, cât și din limba latină, au ca referință bibliografică doar textul original, fără nicio altă mențiune. Sporadic, pe parcursul lucrării, dacă un anumit citat am considerat că este deosebit de important în argumentarea

noastră, pe lângă traducerea în limba română, am adăugat și textul original, uneori în notă, alteori în text, intersanjabil. În majoritatea citărilor în care am utilizat doar versiunea în limba română sunt inserate paranteze cu corespondentul original al cuvântului sau frazei respective, pentru a-i semnală importanța în contextul dat.

Stadiul cercetărilor

Personalitatea Sfântului Maxim Mărturisorul este una deosebit de importantă pentru teologie, în general, iar pentru teologia ortodoxă, în mod special. Deși este un sfânt de o mare anvergură teologică, care realizează o genială sinteză a gândirii patristice anterioare, integrând-o într-o manieră originală subtilității și profunzimii gândirii sale, cu un rol deosebit de important în apărarea învățaturii ortodoxe a Bisericii împotriva ereziilor vremii, adică secolul al VII-lea, opera sa a început să fie descoperită și valorificată abia în secolul al XX-lea, când Hans Urs von Balthasar, printr-o lucrare de pionierat, *Kosmische Liturgie*, aduce înaintea cercetătorilor această comoară de mare preț. Începând cu acest moment, a apărut o multitudine de teze de doctorat, articole, monografii, Cuviosul Maxim fiind motiv de intensă și atentă examinare în zilele noastre, după cum remarcă și Mitropolitul Ioan Zizioulas³.

În anul 2012, apare un index bibliografic organizat tematic, semnat de Mikonja Knežević, care numără 3133 de titluri, cuprinzând, în opinia autorului, toate titlurile cercetărilor efectuate până la acea dată: traduceri, ediții critice, monografii, teze de doctorat, articole, studii, referate ale conferințelor⁴. Numărul cercetărilor actuale este, cu siguranță, mult mai mare, fapt ce arată interesul deosebit, dar și varietatea preocupărilor care îl au în centru pe Sfântul Maxim.

---

³ Mitropolitan John (Zizioulas) of Pergamon, *Person and Nature in the Theology of St Maximus the Confessor*, în KPCR, p. 85.

⁴ Mikonja Knežević, *Maximus the Confessor (580-662): Bibliography*, Institute for Theological Research, colecția Bibliografia serbica theologica, vol. 6, Belgrade, 2012.

Interesul crescut manifestat de cercetători se observă și în numărul de conferințe internaționale organizate cu scopul de a dezbate diferite problematice raportate la teologia Cuviosului Mărturisitor⁵.

În ceea ce privește tema tratată de noi, din cunoștințele noastre, nu există nicio lucrare care să abordeze problematica patimii și a pătimirii. Desigur, aspectele subliniate de noi, prezente în lucrările Sfântului Maxim, au fost reluate și de alți autori care s-au aplecat asupra teologiei cuviosului părinte, însă, de fiecare dată, ca problematice secundare, evidențiindu-se în mod special latura negativă, care are de altfel un caracter dominant, în vreme ce latura pozitivă, cea pe care noi dorim să o punem în lumină, are un caracter recesiv.

În spațiu teologiei românești, părintele profesor Dumitru Stăniloae, care, prin efortul depus în aproape jumătate de secol, ocupă un loc de frunte în rândul teologilor români, a facilitat celor interesați accesul la textele aparținând Sfântului Maxim Mărturisitorul, pe care le-a tradus aproximativ integral. În plus, de o valoare deosebită sunt introducerile și mai ales notele cu comentariile de rigoare, prin care facilitează înțelegerea textului, de multe ori dificil. La acestea se mai adaugă și traducerea părintelui Ioan Ică jr., cele ale Laurei Enache, care au întregit lucrarea părintelui Stăniloae.

---

⁵ Prezentăm, în ordine cronologică, prima conferință dedicată Sfântului Maxim Mărturisitorul, apoi pe cele mai importante conferințe desfășurate în ultimii ani: „Symposium sur Maxime le Confesseur”, Fribourg, 2-5 Septembrie 1980; „First International Conference of St Maximus the Confessor”, Tbilisi, 12-17 Septembrie 2005; „The 2nd International Theological Scientific Conference dedicated to St Maximus the Confessor”, St Maximus the Confessor’s International Theological Scientific Centre, Tbilisi 9-15, Octombrie 2007; „Neoplatonism and St Maximus the Confessor”, Norwegian Institute at Athens, University of Liverpool and the Academy of Finland, Atena, 11-13 Decembrie, 2008; „Simpozionul Internațional Teologie și spiritualitate în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorului”, Universitatea din Craiova, Craiova, 17-18 Septembrie, 2008; „A Saint for East and West: The Thought of Maximus Confessor in Eastern & Western Christian Theology”, The XVI International Conference on Patristic Studies, University of Oxford, Oxford, 9-11 August, 2011; „International Symposium on Saint Maximus the Confessor”, University of Belgrade and Fordham University, Belgrade, 18-21, Octombrie, 2012; „International Conference on St Maximus the Confessor: The Architecture of the Cosmos”, University of Helsinki and Studium Catholicum, Helsinki, 2-4 Septembrie, 2013; „Maximus the Confessor as a European Philosopher”, Berlin, 26-28 Septembrie, 2014; „6th International Theological Conference dedicated to Maximus the Confessor”, St. Holy Trinity Cathedral, Patriarchate Youth Center, Georgia, Tbilisi, 23-28 Octombrie, 2017.

O lucrare de traducere în limba engleză a textelor Sfântului Maxim, considerată a fi deosebit de valoroasă, a fost întreprinsă de părintele Maximos Constas, care a tradus, în două volume apărute în 2014, la editura Harvard, lucrarea *Ambigua*, în ediție bilingvă.

În ceea ce privește bibliografia secundară, după cum am menționat și mai sus, aceasta este foarte bogată, motiv pentru care vom aminti, într-o ordine aleatorie, doar câteva nume a căror lucrări sunt relevante pentru teza noastră, multe altele regăsindu-se în bibliografie: Ioannis K. Tsentos, *Η Θεωρία περι των παθών και των αρετών της ψυχής κατά τον άγιον Μάξιμμο τον Ομολογητή*; Bernardo de Angelis, *Natura, persona, libertà. L'antropologia di Massimo il Confessore*; Adam G. Cooper, *The body in St. Maximus the Confessor. Holy Flesh, wholly Deified*; Vasile Cristescu, *O interpretare modernă a voinței umane a Fiului lui Dumnezeu întrupat la Sfântul Maxim Mărturisitorul și Părinții anteriori*; Gheorghe Popa, *Raționalitatea creației la Sfântul Maxim Mărturisitorul*; Gheorghe Petraru, *Desăvârșirea omului în Hristos la Sf. Maxim Mărturisitorul*; Lars Thunberg, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Microcosmos și mediator*; Jean-Claude Larchet, *Sfântul Maxim Mărturisitorul, mediator între Răsărit și Apus*; Jean-Claude Larchet, *Îndumnezeirea omului la Sfântul Maxim Mărturisitorul*; Hans Urs von Balthasar, *Liturgia Cosmică*; Paul M. Blowers, *Gentiles of the Soul: Maximus the Confessor on the Substructure and Transformation of Human Passions*; Bronwen Neil, *“The Blessed Passion of Holy Love”: Maximus the Confessor’s Spiritual Psychology*.

Structura tezei

Teza urmărește, prin structura ei, o expunere sistematică a elementelor necesare înțelegerii viziunii Sfântului Maxim Mărturisitorul cu privire la „patimă” și „pătimire”. Ea este împărțită în cinci capitole, fiecare conținând mai multe subcapitole. Pentru a facilita sesizarea legăturii dintre capitole, voi face o scurtă prezentare a fiecăruia dintre ele, precizând rațiunea poziționării acestuia în economia lucrării.

Primul capitol își propune să creeze o familiaritate cu Sfântul Maxim Mărturisitorul, prin prezentarea vieții și operei acestuia. Despre viața

sa se poate vorbi cu certitudine de abia din perioada de după anii copilăriei. Incertitudinea a apărut odată cu publicarea unor descoperiri făcute în a doua parte a secolului al XX-lea, prin care se arată că informațiile cu privire la perioada copilăriei sfântului părinte sunt, de fapt, o compilație din mai multe vieți ale sfinților, aparținând monahului studit Mihail Exabulites, din veacul al X-lea, iar nu unui autor anonim de la sfârșitul secolului al VII-lea, cum se credea inițial. La aceasta se adaugă și descoperirea unui manuscris din secolul al VII-lea – al VIII-lea, cuprinzând o așa numită „viață siriacă” a sfântului, care vine cu nouități privitoare la numele inițial și originea acestuia. După acest moment, cele două vieți, greacă și siriacă, merg în paralel, ne mai existând diferențe importante.

În ceea ce privește opera sa, Sfântul Maxim se remarcă printr-o agerime a gândirii, printr-o profunzime și o delicatețe rar întâlnite. În comparație cu opera altor sfinți părinți, ea nu este foarte extinsă, ocupând două volume, 90 și 91, în colecția Migne. Tematica abordată este variată, foarte bine argumentată, dar și foarte complicată, el utilizând noțiuni care în cuprinsul lucrării au mai multe sensuri, fraze lungi și intercalate. Pentru a înțelege de ce a abordat anumite tematici, am considerat de folos să prezentăm contextul istorico-religios în care și-a desfășurat activitatea, fiindu-i recunoscută contribuția în combaterea mai multor erezii ale vremii: monofizită, monoenergistă, monotelită. Curajul și tăria mărturisirii i-au adus prigoane, judecarea, condamnarea, mutilarea, pentru ca în cele din urmă să dobândească cununa veșnică dată de către Împăratul cel Ceresc.

În partea finală a primului capitol am abordat problematica originalității operei Sfântului Maxim, pentru a arăta că el nu face o compilație de texte ale altor autori, reproducându-le, ci, pornind de la ideile acestora, își construiește propriul raționament, fiind un creator original de conținut, fapt ce a făcut ca gândirea sa să devină un reper pentru teologia ulterioară a Bisericii. Este important de menționat că el nu omite să menționeze sursele ori de câte ori le întrebuițează, cum este cazul, spre exemplu, în prologul lucrării *Capete despre dragoste*, pe care o numește o culegere „din scrierile Sfinților Părinți”. De asemenea, în *Ambigua* citează adesea din Sfântul Grigorie de Nazianz și Pseudo-Dionisie Areopagitul. Opera exegetică se ghidează după modelul școlii alexandrine, a cărei figură de vază este Origen, întrucât stilul predominant

utilizat este cel alegoric. Faptul de a cita anumiți autori, a le cunoaște opera, nu înseamnă lipsă de originalitate, ci se constituie într-un punct de plecare în construirea propriei gândiri și reprezintă, totodată, o recunoaștere a valorii acelorora.

Capitolul al doilea al lucrării este dedicat delimitărilor conceptuale. Ne propunem să realizăm o prezentare diacronică a termenului *πάθος*, cel care stă la baza distincției dintre „patimă” și „pătămire”, cu care noi vom opera pe parcursul tezei. În acest sens, vom analiza mai multe surse pentru a observa dacă există o evoluție în înțelegerea conceptuală. La bază, etimonul *πάθος* avea o multitudine de sensuri, care, într-un cadru general, s-ar rezuma în expresia „ceva care se întâmplă”, cu referire atât la un eveniment, cât și la o persoană, pentru ca, într-un cadru mai restrâns să facă referire la „ceva ce se întâmplă cu trupul” și la „ceva ce se întâmplă cu sufletul”. Această nuanță a devenit clară începând cu Platon, cel care a făcut distincția între trup și suflet. În general, termenul are, în primul rând, o conotație negativă, aceasta pentru că *πάθος*-ul se consideră a fi un atribut al suferinței și, implicit, al morții, un element constitutiv al plăcerii și al durerii, acel binom despre care amintește și Sfântul Maxim foarte des în opera sa. El are, însă, și un caracter pozitiv, aspect în jurul căruia este construită ipoteza acestei lucrări, caracter care are în vedere „pătămirea celor dumnezeiești”. O primă distincție între cei doi termeni „patimă” și „pătămire” ar putea fi aceasta că patima, cu înțelesul negativ, este apanajul diavolului și al viețuirii păcătoase, iar pătămirea, cu înțelesul pozitiv, face trimitere la cele dumnezeiești, având un mod de viețuire virtuos.

Pentru lămurirea terminologică, vom porni de la etimologie, continuând cu literatura clasică precreștină, de origine greacă, abordând autori precum: Homer, Platon, Aristotel și stoicii. Apoi, pentru a putea înțelege valoare, sensul, pe care îl capătă în creștinism, vom analiza semnificatul din *Noul Testament* și de la autori creștini precum Origen, Evagrie Ponticul și Grigorie de Nyssa. Viziunea Sfântului Maxim Mărturisitorul asupra conceptului propus va fi analizată în detaliu în capitolul al treilea, atunci când vom aborda aspectele hristologice, și, în mod special, în capitolul al patrulea, în care vom trata perspectiva antropologică, cea căreia îi aparține în mod natural această însușire.

Capitolul al treilea abordează problematica patimii și a pătămirii din perspectivă hristologică. Poziționarea acestuia la mijlocul lucrării

are atât un rol sistematic, cât și unul simbolic pentru tratarea temei propuse. Astfel, pentru a putea identifica însușirile naturale ale omului este necesar să înțelegem hristologia sau, mai concret, aspectele antropologice ale hristologiei, deoarece în Hristos acestea se percep în modul cel mai curat posibil⁶. Locul central pe care îl ocupă acest capitol dorește să evidențieze faptul că hristologia este nucleul teologiei, în general, și al teologiei Sfântului Maxim Mărturisorul, în special⁷.

În acest capitol, ne propunem să răspundem la două întrebări: *Cur Deus homo?* și *Quomodo Deus homo?*, pe care le vom raporta la conceptul *πάθος*, pentru a vedea în ce măsură el poate fi acceptat ca element constitutiv al Întrupării, cu toate implicațiile pe care aceasta le-a avut. Răspunsurile vor fi oferite alternativ, nu succesiv, fără a evidenția în mod special acest lucru.

Începutul capitolului al treilea este dedicat evenimentului unic și irepetabil, „tainei celei din veac ascunsă”, adică Întrupării Logosului (*Λόγος*) sau Cuvântului lui Dumnezeu. Acest eveniment este înțeles de Sfântul Maxim ca unul necesar, care ar fi avut loc indiferent dacă omul cădea în păcat sau nu, deoarece Întruparea se datorează dragostei lui Dumnezeu pentru om, fiind împlinită în mod liber de către *Λόγος*. Rolul Întrupării este acela de a realiza deplina unire a omului cu Dumnezeu, care se traduce prin îndumnezeire.

Cuviosul Mărturisor, mergând pe linia Calcedonului și combătând învățătura monofizită a lui Sever de Antiohia, construiește o teologie hristologică bine elaborată care reprezintă baza teologiei îndumnezeirii și desăvârșirii duhovnicești. Întruparea este cea care oferă omului posibilitatea să devină dumnezeu în măsura în care Dumnezeu s-a făcut om.

Având în vedere faptul că în Hristos se regăsesc în mod „neamestecat, neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit” atât firea dumnezeiască, cât și firea omenească, fiecărei dintre ele îi este proprie o

⁶ ἐν καθαρῷ καθαρῶς τῷ Χριστῷ γινόμεθα κατὰ τὸ δυνατόν ἀωθρώποις (PG 90, 1152B, ξα').

⁷ O analiză foarte bună a hristologiei Sfântului Maxim Mărturisorul o face părintele Dumitru Stăniloae în *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, pp. 13-154, în secțiunea intitulată chiar „Hristologia Sfântului Maxim Mărturisorul”.

lucrarea și o voință, dar așa cum cele două firi nu se amestecă între ele, tot așa nici lucrările și nici voințele lor. Dacă nu ar fi așa, adică ar exista o singură lucrare și o singură voință aparținând ipostasului divino-uman al lui Hristos, s-ar nega realitatea deplinătății dumnezeirii și omenității lui Hristos, ceea ce ar anula, de fapt, întruparea și iconomia Sa mântuitoare, cu implicațiile ascetico-mistice care decurg din ea.

Întrucât viața creștină reprezintă urmarea vieții lui Hristos, pentru că „fiecare dintre cei ce au crezut în Hristos se răstignește și răstignește împreună cu sine pe Hristos, răstignindu-se adică duhovnicește împreună cu Hristos după puterea proprie și după deprinderea și calitatea virtuții aflate în el”⁸, vom încerca să vedem, în partea a doua a celui de-al treilea capitol, cum interpretează Sfântul Maxim Mărturisitorul asumarea trăsăturii pătimitoare (τὸ παθητόν) a firii omenești de către Mântuitorul Iisus Hristos și modul în care aceasta influențează partea de mijloc a vieții omenești, singura care depinde în totalitate de om, din triada existență (εἶναι) – existență bună (εὖ εἶναι) – existență veșnic bună (ἀεὶ εὖ εἶναι), având în vedere trinomialul plăcere – durere – moarte în care a fost prins omul după cădere. Concret, ne vom referi la momentul întreitei ispitiri la care a fost supus Domnul Hristos în pustie, atunci când a stat împotriva tentațiilor legate de plăcere, la momentele din Grădina Ghetsimani, din timpul sfintelor pătimiri și a răstignirii Sale, când și-a asumat în mod liber suferința și, mai apoi, moartea. Biruința Sa asupra plăcerii, durerii și morții a avut drept consecință eliberarea omenirii de sub jugul acestora, oferindu-i, totodată, și antidotul veșnic pentru a li se împotrivi.

În capitolul al patrulea este tratată problematica patimii și a pătimirii raportată la persoana umană, adică din perspectivă antropologică. Este un capitol amplu, care examinează problematica anunțată, urmărind trei dimensiuni ale acesteia: ontologică, moral-ascetică și teleologică.

În debutul capitolului sunt prezentate argumentele care au stat la baza distincției pe care noi am realizat-o, între patimă și pătimire. Deși pe parcursul lucrării ne-am folosit de această distincție, lăsând să transpară încărcătura teologică, am considerat că aici este locul

⁸ *Ambigua*, 47 (123), p. 456, PG 91, 1360AB.

potrivit pentru a fi lămurită problematica, întrucât *πάθος*-ul este o însușire care aparține creației, Dumnezeu asumându-Și-o în mod iconomic.

Caracterul pozitiv al *πάθος*-ului este pus de către Sfântul Maxim Mărturisitorul în relație cu direcția imprimată în om la momentul creării, și anume spre Dumnezeu. Sfântul părinte vorbește despre faptul că omul, dintru început, a avut o constituție pătimitoare, prin faptul că în el se aflau sădite acea mișcare și acele facultăți necesare dobândirii desăvârșirii, care trebuiau cultivate în vederea păstrării comuniunii cu Dumnezeu. Momentul căderii în păcat a reprezentat o schimbare în modul de pătimire al omului. Capacitatea sa de a se îndrepta fie spre bine, fie spre rău, a fost făcută evidentă prin alegerea pe care a întreprins-o. Abătându-se de la scopul său natural, s-a produs despărțirea de Dumnezeu și, odată cu aceasta, el a făcut loc patimilor. Pentru înlăturarea acestora este nevoie ca omul să-și folosească voința și capacitatea de a alege, din nou, în sensul firesc al lor, adică pentru a-L dori și a-L al alege pe Dumnezeu.

În ceea ce privește partea dedicată dimensiunii moral-ascetice a patimii și pătimirii, ea cuprinde o prezentare a aspectelor care îl împiedică pe om să își atingă scopul pentru care a fost creat, manifestările și implicit remediile posibile. Dacă iubirea este virtutea supremă care îl aseamănă cel mai mult pe om cu Dumnezeu, iubirea de sine este considerată a fi „maica tuturor patimilor”, manifestându-se printr-o atașare excesivă, pătimașă, a omului față de trup, printr-o deschidere largă față de lumea sensibilă, față de plăcere. Nepățimirea, ca antidot pentru starea pătimașă, în viziunea Sfântului Maxim, începe odată cu practicarea virtuților. Astfel, spre deosebire de viziunea filosofică, cât și a altor părinți ai Bisericii, prin care nepățimirea reprezintă o stare pasivă, el o percepe ca pe o stare ce implică activitate, pentru că ea presupune dispoziție volițională, adică o lucrare în direcția eliberării de sub robia patimilor.

Partea ultimă a capitolului patru privește dimensiunea teleologică a patimii și pătimirii, tratând despre îndumnezeire, un proces complex, care își are începutul în tainele inițierii: Botezul, Mirungerea și Euharistia și care se continuă pe tot parcursul vieții, fiind „un progres niciodată terminat al asemănării”. Botezul este cel care îl curăță pe om de păcatul strămoșesc, îl așază pe drumul virtuții și îl face părtaș dumnezeieștilor bunătăți. Prin Mirungere, dobândește Harul lui

Dumnezeu care face lucrătoare toate puterile sădite în el spre împlinirea scopului final, și anume îndumnezeirea. Euharistia este, prin excelență, taina îndumnezeirii, deoarece prin ea se reface unitatea dintre om și Dumnezeu, prin împărtășirea cu Hristos, care se dă în mod deplin, și îl face pe om asemenea Lui, preschimbând-l în Dumnezeu prin har.

Din punct de vedere moral-ascetic îndumnezeirea este văzută de către sfântul Maxim că o întreită creștere duhovnicească. Astfel, prima treaptă este cea practică, numită uneori și *ἀρετή* sau *ἠθικὴ φιλοσοφία*, ceea ce denotă caracterul moral al acesteia, și implică practicarea virtuților. A doua treaptă este cea a contemplării naturale, a cugetării la creația văzută și nevăzută, realizată prin iluminarea Duhului, având drept finalitate cunoașterea lui Dumnezeu. Ea se află în strânsă legătură cu prima, uneori nemaifiind menționată în această ierarhie, cum se întâmplă în *Liber asceticus*, unde sfântul Maxim vorbește doar despre făptuire și teologie. Ultima treaptă este aceea a teologiei mistice, este starea de unire desăvârșită, în care omul ajunge la rugăciunea curată, desfăcând mintea de gânduri și unind-o cu Dumnezeu, și are ca efect dobândirea stării de deplină pătimire.

Ultimul capitol al lucrării, al cincilea, este dedicat raportării distincției dintre patimă și pătimire la provocările pe care societatea contemporană le are astăzi. În acest sens, pornind de la cele cinci medieri pe care le propune Sfântul Maxim Mărturisitorul: între creat și necreat, între inteligibil și sensibil, între cer și pământ, între paradis și lumea oamenilor, între bărbat și femeie sau masculin și feminin, vom urmări trei direcții care corespund celor trei preocupări pătimașe ale omului care-i schimbă starea, și anume preocuparea pentru plăcere, pentru putere și pentru avere.

În ceea ce privește preocuparea pentru plăcere, urmărim în special relația dintre bărbat și femeie, dintre masculin și feminin, în contextul unei exacerbări a interesului față de sexualitate, mai ales în spațiul public. Sexualitatea rău înțeleasă devine un exponent al promiscuității, motiv pentru care ne propunem să analizăm viziunea Sfântului Maxim cu privire la acest aspect, raportând-o la starea de patimă, arătând cum poate aceasta intra în orizontul pătimirii.

Dorința omului de a avea putere este exprimată de noi în relația cu dezvoltarea tehnologiei. Pornim în acest demers de la înțelegerea

conceptului „om tehnologic”, arătând că la baza lui se află căderea omului în păcat, întrucât, în Paradis, acesta era ἀτέχνος, adică „ne-tehnologizat”. Starea de pătimire trebuie să reflecte acest moment al existenței omului printr-o raportare detașată față de tehnologie, deși, astăzi, ea este prezentă pe toate palierele vieții. De asemenea, pe lângă aspectul exterior menționat, tehnologizarea omului privește și modalitățile prin care omul se străduiește să dobândească virtutea. Punând la un loc cele două perspective, ne propunem ca în această parte a capitolului să evidențiem relația dintre τέχνη și πάθος, în viziunea Sfântului Maxim.

Ultima parte a capitolului al cincilea urmărește prezentarea relației dintre om și cosmos, în contextul preocupărilor actuale legate de ecologie. Starea „poluată” a omului se reflectă în poluarea mediului, aceasta pentru că singurul care are posibilitatea de a se mișca împotriva rațiunii sădite în el este omul, în virtutea capacității de alegere. Mediul nu face altceva decât să răspundă acestei iraționalități printr-un efect de bumerang. Dorința de avere este cea care îl împinge pe om să se manifeste abuziv față de mediu, dorind mai mult decât ceea ce îi este necesar pentru acoperirea nevoilor primare. Lăcomia, lipsa de iubire față de aproapele și față de Dumnezeu sunt patimile care stau la baza problemelor legate de mediu, ceea ce reclamă o reconsiderare a viziunii cu privire la ecologie, care, de cele mai multe ori are o abordare impersonală, atee. Ea se bazează pe principii etice în continuă modificare, în locul unei etos creștin, curat de orice încărcătură subiectivă, ascetic, care urmărește, în primul rând, creșterea duhovnicească a omului, prin stabilirea unei relații de iubire între oameni, între om și Dumnezeu și între om și cosmos.